

OSMANLI DÖNEMİNDE SELANİK VİLAYETİNDE ESKİ ESERLER VE MÜZE KURULMASINA YÖNELİK İLK ADIMLAR (1869-1912)

Gürsoy ŞAHİN*

Öz

Osmanlı ülkesinde eski eserlere yönelik ilgi ve müzecilik faaliyetleri XIX. yüzyılın ortalarında başladı. 1869'da Müze-i Hümayûn'un açıldığı yıl ilki hazırlanan Âsâr-ı Atika Nizamnamesinin 1874, 1884 ve 1906 yıllarında eksiklikleri giderilerek ülkedeki eski eser kaçakçılığının önüne geçilmeye çalışıldı. İstanbul'dan sonra Konya, Bursa ve Kudüs'te de müze şubeleri açıldı. 1906 yılında hazırlanan nizamnamede Selanik, İzmir ve Sivas'ta yeni bölgesel müzelerin kurulması kararlaştırıldı. Bu kapsamda 1908 yılından itibaren Selanik'te müze kurma çalışmaları başladı. Araştırmada temel amaç Selanik müzesinin açılması için ortaya konulan çabayı irdelemektir. Bu bağlamda ilk olarak Selanik ve çevresinde mevcut eski eserlerden bahsedildi. Bu süreçte Avrupalı arkeologların bölgeye olan ilgisine dikkat çekildi. Bilahare müzeli eserlerin korunması konusunda gerçekleştirilen çalışmalar ve vilayette tespit edilen eski eserlerin Müze-i Hümayûn'a nakli hususu irdelendi. Son olarak Selanik Mekteb-i İdadisinde eski eserlerin muhafazasıyla başlayan müzecilik faaliyetleri değerlendirildi. Çalışmanın temel kaynaklarını Osmanlı Arşiv belgeleri, Selanik vilayet salnameleri ve dönemin süreli yayınları oluşturdu.

Anahtar kelimeler: *Selanik, Âsâr-ı Atika (Eski Eser), Müze-i Hümayûn, Mekteb-i İdadi, Osmanlı Devleti.*

Abstract

The Antiquities and the First Steps for the Establishment of Museum in the Province of Thessaloniki During the Ottoman Period (1869-1912)

In the Ottoman country, the interest in ancient arts and activities of museum studies started in the middle of the XIX century. It was tried to prohibit the smuggling of ancient artefacts in the country in 1874, 1884, and 1906 by overcoming the deficiencies of the e Law of Antiquities (Asar-ı Atika Nizamnamesi) which was prepared for the first time in 1869 when the Müze-i Hümayûn (The Imperial Museum) was opened. Following İstanbul, museum branches were opened in Konya, Bursa, and Jerusalem. In the regulation prepared in 1906, it was decided to

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Afyonkarahisar.
E-posta: gsahin@aku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-7817-2043
(Makale Gönderim Tarihi: 22.02.2021 - Makale Kabul Tarihi: 25.05.2021)

establish new regional museums in Thessaloniki, Izmir, and Sivas. Within this scope, the works for establishing a museum in Thessaloniki started from 1908.

The main purpose of the research was to examine the efforts invested in opening of the museum of Thessaloniki. In this sense, first, antiquities available in Thessaloniki and around were mentioned. Within this period, the attention was drawn to European archaeologists' interest on the area. Later, the study investigated the works carried out for protecting antiquities and the issue of transfer of antiquities found out in the province to the Müze-i Hümâyûn (The Imperial Museum). Finally, the activities of museum studies starting with the protection of ancient artefacts in the Thessaloniki Mekteb-i İdadî (High School) were evaluated. The main sources of the study were Ottoman Archive documents, Thessaloniki province annuals, and periodical publications of that period.

Keywords: *Thessaloniki, Antiquities, The Imperial Museum, High School, Ottoman Empire.*

Giriş

Osmanlı coğrafyası, sahip olduğu kültürel zenginliğin bir sonucu olarak özellikle XIX. yüzyılda Avrupalı arkeologların ilgi odağında yer almaktaydı. Bu durumun bir sonucu olarak Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen arkeologlar, Babıali'den izin alarak ülkenin çeşitli bölgelerinde eski eser araştırması ve kazılar yapmaktaydı. Arkeologlardan bazıları da Osmanlı ülkesinde eski eser araştırması yapmak için özellikle diplomatik destek aramaktaydı. Bu desteği temin edenler çeşitli kazılar gerçekleştirmekte, buldukları eserleri izinli veya izinsiz olarak ülkelerine götürmekteydi. Arkeologlardan bir kısmı ise ruhsatsız bir şekilde eski eser araştırması yapmaya teşebbüs etmekteydi. Osmanlı yetkilileri bu tür usulsüzlükleri engellemeye ve eski eserlerin yurt dışına kaçırılmasına engel olmaya çalışmaktaydı¹.

Osmanlı Devleti'nde eski eser araştırma izni ilk olarak 1840 veya 1843'te verildiği anlaşılmaktadır². Bu anlamda Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu öncesinde Osmanlı yöneticilerinde eski eserlere yönelik bir bilinç olmadığı kaynaklarda genellikle ifade edilir³. Avrupalı arkeologların Osmanlı topraklarındaki eski eserlere yönelik ilgisi artarken Batılılaşmayla ilişkili olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı yöneticileri ve aydınları arasında da eski eserlerle ilgili bir bilinç oluşmaya başladı⁴. Bu dönemde birçok Osmanlı aydınına göre eski eserler yurt dışına götürülmekte ve Avrupa'daki müzeler bu eserlerle süslenmekte idi. Şayet padişahın emriyle İstanbul'da bir müze kurulursa burası çok kısa sürede son derece değerli eski eserlerle dolardı. Avrupa müzeleriyle eşit hatta onlardan daha zengin bir müzeye dönüşebilirdi⁵.

Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Paris ve Viyana'da büyükelçi olarak görev yapan, yetenekli bir asker ve devlet adamı olduğu için 1845 yılında Tophane-i Amire Müşirliğine atanan Damat Fethi Ahmet Paşa'nın çabalarıyla çekirdek olarak da olsa 1846 yılında İstanbul'da bir müze kurulması sağlanmıştı. 1857 yılında Fethi Ahmet

¹ Sönmez 2012, s.39-50.

² Atasoy 1983, s. 1460; Karaduman, 2004, s. 75. Bu konuda F. Tütüncü Çağlar 1841 yılına işaret eder. Tütüncü Çağlar 2017a, s. 201.

³ Özkan 1999, s. 449.

⁴ Ortaylı 2002, s. 259.

⁵ Karaduman 2004, s. 74; Şahin 2007, s. 110-111.

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

Paşa öldükten sonra da eski eserlerin korunmasına özen gösterildi⁶. Bu dönemde ülkenin çeşitli yerlerinden eski eserlerin İstanbul'daki müzeye getirilmesi ve müzenin buna göre düzenlenmesi kararlaştırıldı⁷. Uygulamada karşılaşılan birtakım sorunlara rağmen 1868-1869'da Sadrazam Âli Paşa zamanında bir müze meydana getirilmesi fikri yeniden canlandı⁸. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bilinen ilk Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi 13 Şubat 1869'da yayınlandı⁹.

Nizamnamede; eski eserlerin tarihi değere sahip olduğu, bu eserlerin müzelerde korunduğu, Osmanlı ülkesinde de çok sayıda eski eser bulunduğu ve İstanbul'da bir müze kurularak bu tür eserlerin muhafaza edilmesi gerektiği ifade edilmekteydi¹⁰. Keza Avrupa'daki müzelerin Osmanlı ülkesinden götürülen eski eserlerle zenginleştirildiği, Batılı devletler tarafından uzun süreden beri müzeler açıldığı ve zamanla eksikliklerinin giderilmesine özen gösterildiği dile getirilmekteydi. Bu şartlarda Osmanlı ülkesinde bir müze kurulmaması doğru değildi. Eski eserlerin Avrupalı araştırmacılar tarafından çıkartılmasına ve yurt dışına kaçırılmasına izin verilmeye devam edilmesi halinde Anadolu'daki değerli ve nadir eserlerin yurt dışına götürüleceği, bu nedenle soruna bir çözüm bulunmasının gerekli olduğu üzerinde durulmaktaydı¹¹.

Sonuçta Aya İrini'de toplanan eserlerin sergilenmesi amacıyla dönemin Maarif Nazırı Safvet Paşa tarafından 1869 yılında "*Müze-i Hümayün*" ziyarete açıldı. Müzenin müdürlüğüne 8 Temmuz 1869'da Galatasaray Sultanisi tarih öğretmeni İngiliz Edward Goold getirildi¹². Müze müdürü E. Goold, eski eserlerinin sayısını artırma hususunda başarılı çalışmalar gerçekleştirdi¹³. Ancak müze, 1871'de Sadrazam Mahmut Nedim Paşa tarafından kapatılarak Goold, müze müdürlüğü görevinden alındı. Müzede toplanan eserler Avusturyalı vapur acentesi memuru ve ressam Terenzio'nun korumasına ve yönetimine bırakıldı. Ancak Terenzio'nun kayda değer bir faaliyeti olmadı¹⁴.

Ahmet Vefik Paşa'nın sadrazamlık makamına getirilmesiyle 1872 yılında Müze-i Hümayün yeniden açıldı. Müzenin yönetimine Avusturya Lisesi Müdürü Dr. Philipp Anton Detheir getirildi¹⁵. Dr. Detheir'in çabalarıyla Aya İrini'deki eserlerin sayısı 650'yi buldu. Fakat binanın nemi eski eserlere zarar vermekteydi. Bu sebepten müze için yeni bir bina ihtiyacı hissedildi. 1873 yılında Maarif Nazırı Ahmed Cevdet Paşa, müzenin genişletilmesini ve halka açılmasını istedi. Dr. Detheir, müze olarak Çemberlitaş'ta bir bina yaptırmayı düşündü ancak bu fikri gerçekleştirmek mümkün

⁶ Atasoy 1983, s. 1458; Özkan 1999, s. 454.

⁷ BOA, A.MKT.NZD., 223/73.

⁸ Karaduman 2004, s. 76; ayrıca bkz. Atasoy 1983, s. 1460.

⁹ Mumcu 1969, s. 66; Gerçek 1999, s. 265-266; E. Z. Karal, ilk "*Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi*"nin 1867 yılında hazırlandığını ve eski eserlerin kontrolünün Maarif Nezaretine bırakıldığını ifade etmektedir. Bkz. Karal 1977, s. 218-219.

¹⁰ Mumcu 1969, s. 68.

¹¹ Karaduman 2004, s. 77-78.

¹² Ogan 1947, s. 4.

¹³ Karaduman 2004, s. 74; Atasoy 1983, s. 1458.

¹⁴ Su 1965, s. 37-38; Ogan 1947, s. 4; Yücel 1990, s. 50; A. Mumcu'ya göre Terenzio, Avusturya'nın ajanıydı. Mumcu 1969, s. 66.

¹⁵ Mumcu 1969, s. 69; Ogan 1947, s. 4-5.

olmadı. Esasen İstanbul'da eski eserler için Topkapı Sarayı civarındaki Cebehane'de ayrılan mekân, eserlerin muhafazasına ve sergilenmesine uygun değildi. Keza burası askeri teçhizatın muhafaza edildiği bölümdü. Bu sebeple Seraskerlik tarafından boşaltılması istendi¹⁶.

Yaşanan gelişmeler üzerine eski eserlerin sergilenmesi için en uygun yerin Çinili Köşk olabileceği düşünüldü. Köşkün müze olarak kullanılması fikri Maarif Nazırı Suphi Paşa tarafından gündeme getirilmişti. Suphi Paşa'nın 1873 yılının sonlarında hükümete müracaatı üzerine Ocak 1874'te müzenin Çinili Köşk'e taşınması kesinleşti. Dr. Philipp Anton Dethier zamanında 1874 yılında yeni bir eski eser nizamnamesi yayınlandı¹⁷. Çinili Köşk'ün tadilatı ve eserlerin taşınması 1880 yılına kadar sürdü. 16 Ağustos 1880'de Çinili Köşk Müzesi (bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi) Maarif Nazırı Münif Paşa tarafından hizmete açıldı¹⁸. Bu süreçte Osmanlı arkeologları da müzecilikle ilgili uzmanlaşmaya başlamış ve kataloglardan bazıları hazırlanmıştı¹⁹.

Detheir, kendisinden önceki müdür Goold'un Carabella Efendi ile birlikte yerleştiği uygulama doğrultusunda vilayetlerde Müze-i Hümâyûn adına eski eser toplamak üzere temsilci çalıştırmayı sürdürdü. Bu anlamda Selanik'te Yuvanaki (Giovannaki, Civanaki)²⁰ isimli bir Rum, Bandırma'da Takvor Ağa adlı bir Ermeni ve İstanbul'da Derviş Hüseyin, Müze-i Hümâyûn'daki eserlerin zenginleşmesine önemli katkıda bulundu²¹.

Dr. Detheir zamanında müzeye personel yetiştirmek amacıyla Müze-i Hümâyûn Mektebi açılması düşünüldü ancak bu mümkün olamadı²². Bu dönemin diğer bir önemli olayı 1873'te Henrich Schliemann tarafından bulunan ve yurt dışına kaçırılan Truva hazinelerinin geri getirilmesi için verilen mücadeleydi²³. Detheir, görevini 1881 yılında ölümüne kadar başarılı bir şekilde sürdürdü. Onun ölümünde sonra Berlin müzesi başkatipli olan Dr. Millhofer'in müze müdürlüğü görevine atanması düşünüldü. Ancak bilahare bu önemli göreve Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın oğlu Osman Hamdi Bey getirildi²⁴.

Osman Hamdi Bey, 1881 yılında başladığı müze müdürlüğü görevini 1910 yılında hayatını kaybedene kadar başarıyla yürüttü. Osman Hamdi Bey, müdürlük görevine getirilmeden önce Müze-i Hümâyûn'a getirilen eserler çok az iken 1881 yılından itibaren Osmanlı ülkesinde yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda elde edilen

¹⁶ BOA, A.MKT.MHM., 471/11.

¹⁷ Karaduman 2004, s. 73-76; Su 1965, s. 37; Shaw 2015, s. 110. Atasoy, ilk eski eser nizamnamesinin 1874 yılında hazırlandığını kaydetmektedir. bkz. Atasoy 1983, s. 1458.

¹⁸ Atasoy 1983, s. 1459-1460; Ogan 1947, s. 5.

¹⁹ Ortaylı 2002, s. 260; Türk arkeoloji tarihinde Demosthene Baltazzi, Yervant Osgan ve Theodore Makridi gibi birçok isim önemli hizmetlerde bulundu. Tütüncü Çağlar 2017b, s. 113.

²⁰ Bu ismi Shaw "Yuvanaki", Eldem "Giovannaki" olarak kaydetmektedir. Shaw 2015, s. 113; Eldem 2015, s. 128; Eldem 2020; Arşiv belgelerinde ise "Civanaki" olarak kaydedilmiştir.

²¹ Shaw 2015, s. 113; Özkan 1999, s. 460.

²² Serbestoğlu ve Açık 2013, s. 157-172.

²³ Sönmez 2011, s.215-228.

²⁴ Ogan 1947, s. 5; Hisar 2010, s. 30.

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

eserlerin neredeyse tamamı müzeye kazandırılmaya başlandı²⁵. Osman Hamdi Bey ilk olarak Çinili Köşk'te gerekli tadilatı yaptırdı. Sanâyi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Okulu) olarak kullanılmak amacıyla bugünkü Eski Şark Eserleri Müzesi'ni inşa ettirdi²⁶. Bu dönemde Osmanlı yetkilileriyle kendi ülkelerindeki müzelerin koleksiyonlarını zenginleştirmek isteyen yabancı arkeologlar arasında tarihi eserler elde edilmesi konusunda adeta mücadele edilmekteydi ki bu rekabetin odak noktasında Müze-i Hümayûn bulunmaktaydı²⁷.

Bu dönemde 1874 nizamnamesinin yaptırım açısından yetersiz oluşu sebebiyle Avrupalı arkeologlar Osmanlı ülkesindeki eski eserleri ülkelerine götürme konusunda isteklerini alabildiğine artırmışlardı. Bu durum gerek müze yöneticilerini gerekse kamuoyunu rahatsız etmeye başladı. Yaşanan aksaklıklar ve olumsuzluklar üzerine nizamnamenin eksiklikleri tamamlanarak yeni bir nizamname yapılması kararlaştırıldı. 21 Şubat 1884 (9 Şubat 1299) tarihinde hazırlanan nizamnameye göre Türkiye'de arkeolojik kazılar yapmak isteyen kişilere bulacakları eserlerin orijinallerinin Müze-i Hümayûn'a konulması şartıyla izin verilmişti²⁸.

Söz konusu nizamname eski eserlerin korunması hususunda çok önemli düzenlemeler getirdi. Örneğin arkeolojik mekanların keyfi olarak karıştırılması ve eserlerin alt üst edilmesi, eserlerin tahrip edilmesi olarak kabul edildi. Eski eser bulunan bölgedeki yazılı veya resimli taşların bulunduğu yerden kaldırılması yasaklandı. Taşların ölçülerinin alınması, dökümlerinin çıkarılması, resimlerinin çizilmesi ve harabelerin yakınına iskele kurulması suç sayıldı. Keza arkeolojik bir alan olarak belirlenen yere iki yüz elli metreden fazla yakın yerde izinsiz olarak inşaata başlamak da yasaklandı²⁹. Eski eserler konusunda gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler bağlamında 13 Mayıs 1889'da Müze-i Hümayûn Nizamnamesi yayınlandı³⁰.

Vilayetlerde tespit edilen eski eserler Müze-i Hümayûn'a gönderilmekteydi. Ancak Osmanlı ülkesindeki eski eserlerin fazlalığı sebebiyle vilayetlerde tespit edilen eski eserlerin hepsinin İstanbul'a gönderilmesi mümkün görünmüyordu. Bu amaçla vilayetlerde idadi mekteplerinde müze şubesi kurulmuştu. Bu müze şubeleri önemli tarihi eserleri, eski paraları, vilayette bulunan ağaç ve bitki türlerini, o güne kadar keşfolunan maden örneklerini ve bir kütüphaneyi içermekteydi³¹. Keza XIX. yüzyıl

²⁵ Özkan 2004, s. 67.

²⁶ Yücel 2006, s. 242.

²⁷ Shaw 2015, s. 234-235.

²⁸ 21 Şubat 1884, (H 23 Rebiülahir 1301, R 09 Şubat 1299), tarihinde kabul edilen Âsâr-ı atıka Nizamnamesinin Üçüncü faslı: taharriyat ve hafriyat şartlarını, Dördüncü faslı Âsâr-ı atıkanın nakliyat ve isti'malini, Beşinci faslı da ahkam-ı cezaiyeyi içermektedir. bkz. "Âsâr-ı atıka Nizamnamesi", *Düstur*, Tertip 1, Zeyl 4, 1302, s. 89-97; Shaw 2015, s. 114.

²⁹ "Âsâr-ı atıka Nizamnamesi", *Düstur*, Tertip 1, Zeyl 4, s. 90; Shaw 2015, s. 147.

³⁰ "Müze-i Hümayûn Nizamname-i Dahilisi", 13 Mayıs 1889 (H 13 Ramazan 1306, R 01 Mayıs 1305), *Düstur*, Tertip 1, C. 6, 1939, s. 343-349.

³¹ Örneğin bkz. *Sivas Vilâyet Salnamesi*, 1325 Sene-i Hicrisine mahsustur, Def'a 17, Sivas Vilâyet Matbaası 1325 (1907), s. 195; Şahin 2019, s. 551-558.

sonları ve XX. yüzyılın başlarında bölgesel müzeler kurularak tarihi eserlerin elde tutulması hedeflendi. Bu amaçla Konya, Bursa ve Kudüs'te müze şubeleri kuruldu³².

Osmanlı yetkilileri eski eserlerle ilgili son nizamnameyi 23 Nisan 1906 (10 Nisan 1322)'da çıkardı³³. Yeni nizamnamede hem müzenin hem de tarihi eserlerin geniş kapsamlı bir tarifi yapıldı. Keza devlete ait arazide veya mülklerde yahut özel kişiler ya da grupların mülklerinde mevcudiyeti bilinen veyahut sonradan ortaya çıkarılan bütün eski eserlerin mülkiyetinin Osmanlı Devleti'ne ait olduğu ifade edildi. 1884 yılında kabul edilen nizamnamede Osmanlı ülkesinde yaşamış eski halkların eserlerinin denetiminin ilk kez Osmanlı Devleti'ne ait olduğu belirtilirken 1906 yılındaki nizamnamede daha yakın tarihe ait eski eserler de Osmanlı'nın kontrolüne alındı³⁴.

1906 yılında çıkarılan Âsâr-ı Atika Nizamnamesi araştırma açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu nizamnamede bölgesel yeni müzelerin kurulması kararlaştırılmıştı. Bu kapsamda 1908 yılından itibaren Selanik, Sivas ve İzmir'de müze açılması konusunda çalışmalara başlandı. Bu dönemde farklı merkezlerde başkentekine benzer müzeler kurularak elde edilen eski eserlerin kayıtlarını tutmak üzere bir mekân oluşturulması ve turist çekmek amaçlanmıştı. Bölge müzelerinin kurulmasıyla İstanbul'a gönderilecek eski eser miktarı ve Müze-i Hümayûn'un yükünün hafifletilmesi de hedeflenmişti. Keza kısmen düşük kaliteli olarak değerlendirilen eserlerin bölge müzelerinde korunması planlandı³⁵. Bu kapsamda bu tarihten itibaren Selanik'te müze kurma çalışmaları başladı.

I) Selanik'te Mevcut Eski Eserler

Kadim bir geçmişe sahip olan Selanik şehri; MÖ 316'da Makedon Kralı (Diadok) Kassander tarafından karısı Thessalonike'nin adına kuruldu. Thessalonike, aynı zamanda Makedonya Kralı II. Philip'in kızı idi³⁶. Şehir, Hristiyanlar açısından da son derece önemli idi. Bunun sebebi Aziz Pavlus (Paul)'un 50 yılında şehirde bir kilise kurarak vaazlar vermesi ve ahaliyi çevresinde toplamasıydı. Selanik'teki Hristiyan ahali, yüzyıllar boyunca tüm Makedonya'yı dini anlamda derinden etkiledi³⁷. Şehir aynı zamanda Bulgarlar, Slavlar, özellikle de Moravyalıları arasında çok önemli çalışmalar yapan iki önemli Slav misyoneri olan Cyril ve Methodius kardeşlerin doğduğu yerdi³⁸.

Selanik, Roma İmparatorluğunun bir parçası olarak çeşitli tarihlerde Ostrogotlar, Araplar ve Normanlar tarafından ele geçirilmeye çalışıldı. Haçlı seferleri sırasında ele

³² Muşmal, Anadolu'da kurulan ilk eski eser müzesinin 1899'da Konya'da açıldığını ifade etmektedir. Muşmal 2009b, s. 131; Shaw 2015, s. 235; Yaşayanlar 2018, s. 566; Eldem 2015, s. 138.

³³ Altı fasıl ve otuz beş maddelik bu nizamname için bkz. *Âsâr-ı Atika Nizamnamesi*, Asır Matbaası, İstanbul 1322, s. 1-16.

³⁴ Shaw 2015, s. 168-170.

³⁵ Shaw 2015, s. 235-237 keza bkz. Yaşayanlar 2018, s. 566.

³⁶ Kiel 2009, s. 352; Mazower 2007, s. 33.

³⁷ Clarke 1901, s. 15; Clarke 1895, s. 10; Selanik, Aziz Paul'un tesis ettiği kiliseler ve iki mektubundan dolayı XIX. yüzyılda misyonerler için de önemli istasyonlardan birisi oldu. Eddy 1913, s. 104.

³⁸ Clarke 1901, s. 15.

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

geçirilen şehir, 1205-1225 yıllarında Latin Selanik Krallığı'nın merkezi haline getirildi. Aziz Dimitrios, Ayasofya gibi birçok önemli Ortodoks kilisesi, Roma Katolik kilisesine dönüştürüldü. XIII. ve XIV. yüzyıllar şehir için Bizans kültürünün olgunluk çağı olarak kabul edilmekteydi³⁹.

Bizans'tan sonra kısa süre Venedik idaresinde kalan Selanik, 1387'de Çandarlı Hayreddin Paşa ve Gazi Evrenos komutasındaki birliklerin uzun süren ablukası sonucunda Osmanlılar tarafından ele geçirildi. Ancak bu dönemde şehirde tam bir idari kontrol kurulmadı. Selanik'in tam olarak Osmanlı yönetimine geçmesi 1430'da II. Murad döneminde gerçekleşti. Osmanlı döneminde gelişimini sürdüren şehir; Türkler, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Makedonlar, Frenkler, Latinler ve Yahudilerle birlikte tam bir kozmopolit liman kentine dönüştü. XIX. yüzyıla ulaşıldığında Selanik'te 27.000 Yahudi, 8.000 Rum'a karşılık 35.000 kişilik nüfusuyla Türkler şehir halkının çoğunluğunu oluşturuyordu⁴⁰.

Selanik şehri köklü tarihinin bir sonucu olarak son derece zengin bir eski eser potansiyeline sahipti. Gerek milattan önce gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminden kalma birçok eser bulunmaktaydı. Bu anlamda 1871'den itibaren yayımlanan Selanik vilayet salnamelerinde şehirdeki Hortacı Efendi, Ayasofya, Kasımiye ve Eski Cuma Camileri ile Kelmeriye Kapısında bulunan ve "*kemer*" olarak adlandırılan zafer takı, eski eser olarak değerlendirilerek haklarında bilgi verilmekteydi⁴¹. Ayrıca dönemin süreli yayınları da şehirdeki meşhur eski eserlerin hem fotoğraflarına hem de haklarında kısa bilgilere yer verilmekteydi. Örneğin Servet-i Fünûn'da bu tür eserlerin görselleriyle birlikte haklarında kısa bilgiler gönderilmesi halinde memnuniyetle yayınlanacağı bildirilmekte ve bazı eserlerin fotoğraflarına ve haklarında bazı bilgileri okuyucusuna sunmaktaydı⁴².

Şehirdeki eski eserler arasında sayılanlardan ilki Hortacı Efendi Camii'dir⁴³. Salnamelere göre MÖ 1000 senelerinde putperestler tarafından "*ikemenos*" olarak adlandırdıkları mabudları adına üzeri açık olarak inşa olunmuştu. Daha sonra bölgede Hristiyanlığın yayılması üzerine mabed, Rumların eline geçti. Mabedin doğu tarafına "*Ayos Yorgios*" adına kagir bir yapı üzerine büyük bir kubbe ilave edilerek kiliseye

³⁹ Kiel 2009, s. 352.

⁴⁰ Kiel 2009, s. 356; ayrıca bkz. Anastassiadou 2001, s. 89; Bıçakçı 2002, s. 433; Bayram 2017, s. 36; Mazower 2007, s. 45.

⁴¹ 1311 *Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesi*, Onikinci Defa Olarak Selanik Hamidiye Mektebi Matbaasında Tab ve Temsil Edilmiştir, s.212-215; 1322 *Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesi*, Onsekizinci Defa Olarak Selanik Hamidiye Mektebi Matbaasında Tab ve Temsil Edilmiştir, s. 268; 1324 *Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesi*, Onkokuzuncu Defa Olarak Selanik Hamidiye Mektebi Matbaasında Tab ve Temsil Edilmiştir, s. 211; 1325 *Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesi*, Yirminci Defa Olarak Selanik Hamidiye Mektebi Matbaasında Tab ve Temsil Edilmiştir, s. 526; Anastassiadou 2001, s. 48.

⁴² "Selanik'de Ayasofya Camii", *Servet-i Fünûn*, 1. Sene, C. 1, Nr. 46, 16 Kanunusani 1307/29 Ocak 1892, s. 235.

⁴³ "Selanik'de Hortacı Camii", *Servet-i Fünûn*, 3. Sene, C. 5, Nr. 106, 11 Mart 1309/24 Mart 1893, s. 21.

çevrildi. İçerisi de son derece gösterişli mozaiklerle süslendi. Bunun içerisinde tek parça mermerden üç basamaklı çok önemli bir kürsü bulunmaktaydı. Bu kürsü, havarilerden Pavlus'un şehre geldiği sırada ahaliye Hristiyanlığı kabul ettirmek için üzerine çıkıp konuşma yapmış olması sebebiyle meşhurdur⁴⁴. Kürsü daha sonra Müze-i Hümâyûn'a naklolundu. Bu mabed, şehrin Türkler tarafından fethinden sonra Hristiyanların ibadetlerine tahsis edilmiş ve uzunca bir süre kilise olarak kalmıştı. Daha sonra Hortaç köyü ahalisinden Şeyh Süleyman Efendi'nin adı geçen kilisenin bitişiğinde bir zaviye kurması ve bazı kerametler göstermesi üzerine 1582-1583 (H.990) yıllarında Yemen fatihi Gazi Sinan Paşa⁴⁵, tarafından camiye dönüştürüldü. Şeyh Süleyman Efendi vefat edince de oraya defnedildi. Bu sebeple cami Hortacı Efendi Camii adını aldı⁴⁶.

Selanik'teki bir diğer eski eser Ayasofya Camii'dir. Burası kilise olarak inşa edilmişken Türklerin şehri fethinden sonra 1523-1524'te (H.930) Makbul İbrahim Paşa tarafından 1.000 adet altın ve 1906-1907 yıllarında halen kullanılan metropolithanenin bulunduğu geniş arazi karşılığında Hristiyan rahiplerden satın alınarak camiye dönüştürüldü. Bu camii'nin kubbesi de son derece güzel mozaik ile süslü idi⁴⁷. Ancak şehirde 1840, 1848, 1890 ve 1910 yıllarında çıkan büyük yangınlarda birçok insan evsiz kalırken birçok tarihi eser de yok olmuştu. 1917'de ise yine çok büyük bir yangın felaketi nedeniyle pek çok Türk mimari eserleriyle Türk mahalleleri büyük hasar gördü⁴⁸.

1890 yılında çıkan büyük yangında şehirdeki birçok eski eser gibi Ayasofya Camii de büyük oranda zarar gördü ve uzun yıllar kapalı kaldı⁴⁹. Camii süsleyen eserlerden birisi heykeltıraş tarafından harem-i şerifin orta yerinde sol tarafa konulmuş yeşil somaki taşından yapılmış ve üzeri göz alıcı oymalarla süslü tek parça bir kürsüydü. Yangından uzunca bir süre sonra 5 Kasım 1903 (14 Şaban 1321) tarihinde Evkaf-ı Hümâyûn makamından Şura-yı Devlete iletilen talepte Selanik'te yanan Ayasofya Camii içerisinde bulunan mermerden yapılmış kürsünün Müze-i Hümâyûn'a nakli için gereğinin yapılması talep ediliyordu. Yazıya eklenen bir fotoğraf ile kürsünün görseli ve ne şekilde muhafaza edildiği de arz edildi. Belgede, kürsünün yangın sebebiyle amacı dışında kullanıldığı ifade edilmişti. Yapılan değerlendirmelerde kürsünün yanan Ayasofya Camii tamir edilene kadar başka bir camiye nakledilerek orada muhafaza edilmesi, cami tamir edilince eski yerine konulması düşünüldü. Ancak vilayetten gönderilen fotoğrafa bakıldığında kürsünün Müze-i Hümâyûn'a nakledilerek burada korunması ve sergilenmesinin daha uygun olacağı ifade edildi. Caminin tamirinden sonra oraya daha münasip kürsü konulması uygun görüldü⁵⁰.

⁴⁴ 1324 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 211-212, 1325 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 526.

⁴⁵ Yazıcı 2011, s. 437-456.

⁴⁶ "Selanik'de Hortacı Camii" 1309, s. 21.

⁴⁷ 1324 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 212-213, 1325 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 527.

⁴⁸ Bıçakçı 2002, s. 447.

⁴⁹ 1324 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 212-213, 1325 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 527; "Selanik'de Ayasofya Camii" 1307, s. 235; Eyice 1991, s. 221-222.

⁵⁰ BOA, İ.MF., 10/19, 001, 3 Mayıs 1320 (16 Mayıs 1904).

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

Bu sırada Müze-i Hümâyûn Müdürü Osman Hamdi Bey imzasıyla Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umumiliğine gönderilen yazıda Selanik'te Ayasofya Camiinin içerisinde bulunan ve gayet kıymetli bir eski eser olan taş kürsüden bahsedilmekteydi. Yazıda, kısa bir süre önce Müze-i Hümâyûn dairesinin inşaat yazı işlerinde görevli Arif Bey'in Selanik'ten döndüğü ve verdiği bilgiye göre söz konusu kürsünün zarar görme ihtimalinde söz edildi. Osman Hamdi Bey bu sebepten kürsünün Müze-i Hümâyûn'a ivedilikle naklini talep etti⁵¹.

Şura-yı Devlet'in kararının ardından kürsünün Müze-i Hümâyûn'a nakli hususu Sadrazam Avlonyalı Mehmed Ferid imzasıyla ilgili makamlara iletildi⁵². Sadaret Mektubi Kaleminden Evkaf-ı Hümâyûn, Maarif Nezareti ve Dahiliye Nezaretine yazılan yazıda Selanik'teki Ayasofya Camiinde bulunan kürsünün Müze-i Hümâyûn'a nakledilmesi hususunda gereğinin yapılması istendi⁵³. Sonuçta örneğini bulmanın mümkün olmadığı bu nadir eser Müze-i Hümâyûn'a naklolundu⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Ayasofya Camiinin tamiri için birçok proje hazırlanmıştı. Keza caminin tarihi ve mimari kıymetinin bozulmaması için tamiratın ne şekilde yapılması gerektiğine dair incelemelerde bulunmak üzere Müze-i Hümâyûn yetkilileri Selanik'e gitti. Bu anlamda Rumeli Vilayeti Müfettişliğinden Müze-i Hümâyûn Müdüriyeti'ne gönderilen tezkerede, yerinde incelemeler yapmak üzere müdür yardımcısı Edhem Bey'in Selanik'e görevlendirilmesi talep edildi⁵⁵. Müze-i Hümâyûn Müdürü Osman Hamdi Bey imzasıyla Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umumiliğine çekilen telgrafta Ayasofya Camii hakkında değerlendirmelerini arz etmek üzere 3 Haziran 1908'de müdür yardımcısı Edhem Bey'in Selanik'e gideceği bildirildi⁵⁶. Gerekli incelemeler ve girişimler sonucunda önemli miktarda para harcanarak Fransız mimarların hazırladıkları projelere göre cami ihya edildi. Sultan V. Mehmed Reşad'ın 1911 yılındaki Rumeli seyahatinde şehre geldiğinde ilk cuma selamlığı burada yapılarak cami yeniden ibadete açıldı⁵⁷.

Şehirdeki eski eserlerden bir diğeri Kasımiye Camii'dir. Burası kilise iken Sultan II. Bayezid zamanında camiye dönüştürülerek sultanın vakıfları arasına dahil edildi. Kasımiye Camii binası çok büyük bir eser olarak kabul edilmemekle birlikte Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan "Ayos Dimitros" adlı azizin burada defnedilmesinden dolayı tarihi değer atfedilmekteydi. Hristiyanlar için burası Ekim ayının 26. günü ziyaret edilen bir yerdi⁵⁸.

⁵¹ BOA, TFR.I.MKM., 7/632, 001, 22 Mayıs 1904 (H-07-03-1322).

⁵² BOA, İ.MF., 10/19, 002, 9 Haziran 1904 (H-25-03-1322).

⁵³ BOA, BEO, 2355/176566, 001-001, 7 Haziran 1904 (H-08-04-1322).

⁵⁴ 1322 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 269; 1324 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 213, 1325 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 527.

⁵⁵ BOA, TFR.I.M., 22/2157, 001, 001, 002, 31 Mayıs 1908 (H-29-04-1326).

⁵⁶ BOA, TFR.I.M., 21/2011, 001, 001, 3 Haziran 1908 (H-03-05-1326).

⁵⁷ Eyice 1991, s. 221-222.

⁵⁸ 1322 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 270; 1324 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 213, 1325 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 527.

Selanik'te mevcut diğer bir önemli eski eser Eskicuma Camii'dir. Burası putperestlik zamanında “Venüs” (Tanrıça Afrodit) adlı mabude adına inşa edilmişti. Daha sonra Rumların eline geçerek “Acheiropoietos” olarak adlandırıldı. Selanik şehrinin fethini müteakip ilk olarak camiye dönüştürülen yer burası oldu ve ilk cuma namazı burada kılındı. O günün hatırası olarak cuma günleri imamın hutbeye elinde kılıç ile çıkması adet olmuştu. Bu sebepten cami Osmanlı tarihi açısından kıymet ve değer kazanmıştı⁵⁹.

Şehirde diğer bir eser Kelmeriye Kapısı civarında “kemer” denilen zafer takı idi. Kaideleri son derece kıymetli ve sanatkârane nakış ile süslü büyük mermerlerden yapılmıştı. Kemer, on metre kadar genişliğinde ve on beş metre yüksekliğindeydi. Bu zafer takı 312 yılında İstanbul'un kurucusu I. Konstantin'in Roma şehrini istila etmek amacıyla ordusuyla Selanik'ten yola çıktığı zaman tebrik amacıyla bir işaret ve sevinç göstergesi olmak üzere ahali tarafından inşa edilmişti. Şehirde Yenikapı civarında bulunan Soğuksu Camii de eskiliği sebebiyle tarihi bir öneme sahipti⁶⁰.

Salnamelere göre bunlardan başka Selanik'te daha az öneme sahip asar-ı atika da bulunmaktaydı⁶¹. Bu anlamda büyük oranda Bizanslılar döneminde inşa edilen ve yedi bin metre uzunluğunda kale bedenleri zikredilmelidir. Uzun süre varlığını devam ettiren kulelerin sayısı ise 1800'lerde çok azaldı. Bunlardan Beyaz Kule (Lefkos Pirgos, Yeniçeri Kulesi veya Kan Kulesi) olarak bilinen şehrin deniz surlarının doğu ucunda inşa edilmiş bir burçtu⁶². Kitabesine göre kulenin bitiriliş tarihi 1535-36'dır. Şehrin bir diğer eski eseri akropolün en yüksek yerinde inşa edilmiş Yedikule'ydı. Yapım tarihi Bizans devrine ait olmakla birlikte Osmanlı döneminde tadilat görmüştü⁶³.

II) Selanik'te Eski Eser Araştırmaları

Selanik şehri ve çevresi sahip olduğu eski eser zenginliğinden⁶⁴ dolayı yabancı arkeologların ilgi odağında yer almaktaydı⁶⁵. Esasen Avrupa'da eski Yunan eserlerine XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIX. yüzyılda büyük bir ilgi gösterilmekteydi. Örneğin XIX. yüzyılın başında İstanbul'da görev yapan İngiliz elçisi VII. Elgin Kontu Thomas Bruce, Parthenon'un bir levhasını (metop) İngiltere'ye götürmek üzere Osmanlı yetkililerinden izin aldı. Ancak kendisine tanınan iznin dışında başkaca eserleri de Londra'ya götürdü. 1811'de bu kez İngiliz, Alman ve Danimarkalılarından oluşan heyet, Zeus ve Apollon tapınaklarında kazı yaptı. Bulunan kabartmalar British Museum'a

⁵⁹ 1322 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 270; 1324 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 213; 1325 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 527-528.

⁶⁰ 1322 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 270; 1324 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 214; 1325 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 528.

⁶¹ 1322 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 270; 1324 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 214; 1325 Selanik Vilayeti Salnâmesi, s. 528.

⁶² Anastassiadou 2001, s. 42, 129.

⁶³ Kiel 2009, s. 354; Bıçakçı 2002, s. 434.

⁶⁴ Mazower 2007, s. 35 vd.

⁶⁵ Bu husus farklı ve daha geniş kapsamlı bir araştırmanın konusu olup Selanik'te eski eser araştırmalarıyla ilgili tarafımızdan ayrı bir çalışma yürütülmektedir.

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

satıldı. Aynı dönemde Fransız ressam ve antikacı Louis-François-Sébastien Fauvel, yine Parthenon'un bir levhasını (metop) Louvre Müzesine nakletti. XIX. yüzyılın başlarında bu türden başka örneklerle rastlamak mümkündür⁶⁶.

Yerli ahalden bazı kişilerin de eski eser, daha doğrusu define araştırması yaptığı arşiv belgelerine yansımaktaydı. Bu anlamda 7 Mayıs 1848 tarihinde Selanik Valiliği Drama Sancağı Gümülcine Kazası Uzundere Köyü Esvadin Kalesi denilen yerde Kıpti Ahmed'in define bulduğu gerekçesiyle sorgulanması için Zaptiye Müşirliğine yazı yazdı. 18 Mayıs 1848 tarihinde Selanik Valiliği, İstanbul'a gönderdiği yazıda konuyla ilgili soruşturma yapıldığını, neticede iki adet silik sikke bulunduğunu, sikkelerin hangi devre ait olduğunun anlaşamadığını ifade etti. Kıpti Ahmed de define bulunduğu dair iddiaları inkâr etmişti. Sonuçta İstanbul'dan Selanik'e yazılan 28 Mayıs 1848 tarihli yazı üzerine adı geçen kişinin tahliye edilmesi kararlaştırıldı⁶⁷.

Selanik'te gerek Türk gerekse Avrupalı arkeologların eski eser araştırmaları XIX. yüzyılın sonlarında yoğunluk kazandı. Bu dönemde Müze-i Hümâyûn adına Anadolu, Suriye ve Rodos'ta olduğu gibi Selanik'te Langaza'da kazılar gerçekleştirildi. Müzenin zenginleşmesinde bu kazıların payı çok önemliydi⁶⁸. Müze-i Hümâyûn'un Fransızca kâtabi ve kazı komiseri Theodore Makridi Bey⁶⁹ 1900'de Selanik'te Langaza'da araştırmalar yapmak üzere görevlendirildi. Makridi Bey'in Langaza'daki araştırmaları ve kazı çalışmaları 1910 yılına kadar devam etti. Makridi Bey'in hafriyat için 66 lira civarında masraf yaptığı anlaşılmaktaydı⁷⁰.

Şehirde liman inşaatı sırasında taş ihtiyacını temin için açılan ocaklardan çıkan antik eserlerin hukuki durumu da üzerinde durulması gereken önemli bir husustu. Miri araziden çıkan eski eserlerle istimlak edilen taş ocaklarında bulunacak eski eserlerin hukuki durumları aynı değildi. Buna göre Şeyhsuyu'nda bulunan taş ocakları bölgesi Emlak İdaresi tarafından istimlak edildiğinden Selanik Limanı İnşaat Şirketi orada bulunması muhtemel eserler üzerinde hiçbir hak iddia edemeyecekti. Bu tür antik eserler Hazine-i Hassa'ya gönderilecekti. Şirket, 1901 yılı sonlarında elde edilen bazı eski eserleri Selanik Mekteb-i İdadisine verdi. Ancak Hazine-i Hassa, söz konusu eserlerin kendilerine verilmesi gerektiğinde ısrar etmekteydi. Müze-i Hümâyûn Müdüriyeti de nizamname çerçevesinde eski eserlerin takibini yapıyordu. Neticede Şeyhsuyu'nda bulunan kitabe, yazılı mezar taşları ve lahit mezarların mermer taşları Hazine-i Hassa'nın izni ve Müze-i Hümâyûn'un bilgisi dahilinde Mekteb-i İdadiye teslim edildi⁷¹.

XIX. yüzyılın sonlarında Selanik ve çevresinde Avrupalı arkeologların da eski eser araştırmalarıyla ilgili çok sayıda talep dilekçesi bulunmaktaydı. Yürürlükteki talimatnamelere göre Osmanlı ülkesinde araştırma yapmak isteyen yabancılar ilk olarak

⁶⁶ Özkan 1999, s. 450-451.

⁶⁷ Koşay ve diğerleri 2013, s. 465.

⁶⁸ Atasoy 1983, s. 1462-1463.

⁶⁹ Theodor Makridi Bey (Theodore Macridy) hakkında bkz. Eldem 2017, s. 161; Serbestoğlu 2020, s. 377.

⁷⁰ Koşay ve diğerleri 2013, s. 65; Tütüncü Çağlar 2017a, s. 208, 211-212.

⁷¹ Bayram 2017, s. 113-115.

vatandaşı oldukları devletin İstanbul'daki sefaretine müracaat etmek zorundaydı. Elçilikler talebi Osmanlı Hariciye Nezaretine iletir, Nezaret de talebi Sadarete arz ederdi. İzin verilirse durum Dahiliye Nezaretine bildirilir, talimatnamelere uyulması şartıyla verilen izin, Nezaret tarafından araştırma yapılacak vilayetlere iletildi. Bu emirlerde yabancı araştırmacılara yardımcı olunması ve hürmet edilmesi tavsiye edilirdi⁷². İzin işlemleri sürecinde veya sonrasında yaşanan tereddütlerde Dahiliye ve Maarif Nezaretleri veya Müze-i Hümayûn Müdüriyeti arasında yazışmalar gerçekleşirdi⁷³. Araştırmacılar kendilerine kolaylık gösterilmesi ve yardım sağlanması amacıyla ellerine açık tavsiyename verilmesini de istemekteydi. Osmanlı yetkilileri de bu isteklere genellikle olumlu yanıt vermekteydi⁷⁴.

Selanik'te eski eser araştırmaları yapan yabancıların başında Rus arkeologlar gelmekteydi. Rusların, Anadolu ve Balkanlar'daki Bizans dönemi eserlerine özel bir ilgileri vardı. Bu ilginin bir sonucu olarak 1894 yılında İstanbul'da Rus Arkeoloji Enstitüsü açılarak 1914'de I. Dünya Savaşı çıkana kadar aralıksız yirmi yıl gerek Anadolu'da gerekse Balkanlar'da araştırma yaptılar⁷⁵. Enstitünün müdürü Fyodor İvanoviç Uspenski çeşitli tarihlerde Selanik'te kazı yapmak veya araştırma yapmak üzere izin talebinde bulundu⁷⁶.

Selanik'te Alman arkeologlar da eski eser araştırmaları yapmaktaydı. Alman araştırmacılara ait tespit edilen bir araştırma talebi 1893 yılının ilk aylarına aitti⁷⁷. Alman araştırmacıların sadece şehirde araştırmalar yapmakla kalmadıkları bazı eserleri kendi ülkelerine naklettikleri de görülmekteydi. Örneğin Berlin müzesi direktörlerinden Theodor Wiegand, 1900 yılında izin alarak İstanbul'un çeşitli sokaklarında mevcut yedi parça direk başlığı ile Selanik'ten bir adet ve Karadeniz sahilindeki Alaçam köyünden bir adet olmak üzere toplam dokuz parça taşı Berlin müzesine nakletti⁷⁸.

Selanik şehrine eski eser araştırma yapmak üzere gelen bir diğer ülke vatandaşları Avusturyalıları⁷⁹. Keza Cambridge Üniversitesi mezunlarında İngiliz araştırmacı Alan John Bayard Wace, 1911'de Selanik şehrinin güneyinde Sedes adlı mevkide kazı yapmak için izin talebinde bulundu⁸⁰. Fransız arkeologlar da şehirde araştırma yapmaktaydı. Fransa'nın Atina'da kurduğu eski eserler okulunda görevli arkeologlar veya Fransa'dan gelen araştırmacılar Selanik ve Kosova vilayetlerinde eski eserleri görmek ve meşhur mekanlardaki antik taşların üzerindeki yazı ve resimlerin kopyalarını çıkarmak amacıyla izin talebinde bulundu⁸¹. Ayrıca Danimarka⁸², ABD⁸³ ve Bulgar tebaasından araştırmacıların eski eser araştırma talepleri mevcuttu⁸⁴.

⁷² Kutlu Dilbaz 2014, s. 27; Sezer 2003, s. 109; Muşmal 2009a, s. 45 vd; Eroğlu 2012, s. 128.

⁷³ BOA, DH.MKT., 214/36, 3-1, H-03-09-1311 (10 Mart 1894).

⁷⁴ BOA, DH.MKT., 1730/61, 1-1, H-22-10-1307 (11 Haziran 1890).

⁷⁵ Ünal 2015, s. 103 vd.

⁷⁶ Örneğin BOA, Y.A.RES., 93/20, 001, 001, 7 Haziran 1895 (H-17-01-1316); BEO, 1140/85435, 001, 001, 11 Haziran 1898 (H-21-01-1316); Koşay ve diğerleri 2013, s. 57.

⁷⁷ BOA, DH.MKT., 13/10, 001, 002, 29 Nisan 1893 (H-12-10-1310).

⁷⁸ Shaw 2015, s. 160-161.

⁷⁹ BOA, İ.HUS., 48/104, 001, 001, 31 Temmuz 1896 (20 S 1314).

⁸⁰ Koşay ve diğerleri 2013, s. 66.

⁸¹ BOA, DH.MKT., 2214/6, 001, 001 23 Haziran 1899 (H-13-02-1317).

III) Selanik'ten Müze-i Hümâyûn'a Eski Eser Nakli

Selanik şehri ve çevresi, zengin bir eski eser potansiyeline sahip olup adeta açık hava müzesi görünümündeydi. Bu özelliğinden dolayı gerek Avrupalı arkeologlar gerekse yerel ahalden define arayanlar şehirde eski eser araştırması yapmaktaydı. Eski eserlerin yurt dışına kaçırılması veya zarar görmesinin önüne geçilmesi için bu dönemde Osmanlı hükümeti önemli adımlar attı. Özellikle Maarif Nazırı Safvet Paşa (1868-1871), Müze-i Hümâyûn'un gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Safvet Paşa, vilayetlere gönderdiği genelgede eski eserlere ve bunların önemine dikkat çekerek bu eserlerin yollarda zarar görmeyecek biçimde ambalajlanarak Müze-i Hümâyûn'a gönderilmesini istedi. Böylece eski eser koruma ve toplama işi daha da hız kazandı. Örneğin Selanik Valisi Sabri Paşa, Girit Mutasarrıfı Kostaki Adossides Paşa her fırsatta İstanbul'a tarihi eser göndermeye çalışmaktaydı. Keza Konya Valisi Abdurrahman Paşa ve Trablusgarp Valisi Ali Rıza Paşa da eski eser toplayanların önde gelenlerindendi⁸⁵.

Selanik'ten İstanbul'a gönderilen eserlerin dökümüne bakıldığında ilk olarak 1853 yılında Vali Yusuf Sıddık Mehmed Paşa'nın (1851-1853) gönderdiği Hippolyt'in tasvirleri bulunan mermer lahit zikredilmelidir⁸⁶. Yusuf Sıddık Paşa'dan sonra 1870 yılında itibaren Vali Mehmed Sabri Paşa, 1872 yılından 1880 yılına kadar yerel ahalden Yuvanaki Efendi, 1887 yılından itibaren Vali Abdullah Galib Paşa, 1899 yılından 1905 yılına kadar Vali Rıza Paşa tarafından eserler İstanbul'a gönderilmişti⁸⁷. W. Shaw, Selanik valilerinin sürekli eski eser göndermelerinin gerekçesini bu bölgelerin Yunanistan'da meydana gelen olaylar sonucu imparatorluktan ayrılma ihtimaline bağlar. Ona göre valiler, Osmanlıların bu bölgenin sahibi olduğunu kanıtlamak istemekteydi. Osmanlı Devleti'nde bir anlamda milliyetçi ayaklanmaların ülkenin bütünlüğünü tehdit ettiği bir dönemde Müze-i Hümâyûn, devletin merkezi bir yapıda olduğu fikrini yaymaya çalışmaktaydı. Keza Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışırken müze, devletin egemenliğini kaybettiği bölgelerde dahi ülkenin tarihi eserlerini korumaktaydı⁸⁸.

Selanik'ten Müze-i Hümâyûn'a en fazla eski eser gönderen isim şehirde antikacılık yapan Yuvanaki Efendi idi. Yuvanaki Efendi, Müze-i Osmani için 1871'den beri aktif şekilde eski eser aramakta, çeşitli tarihlerde tespit ettiği eserleri müzeye göndermekteydi⁸⁹. Örneğin 1873 yılında o güne kadar verdiği hizmetlerden ve en son tespit ettiği on iki adet antika taştan dolayı kendisine mecidiye nişanı verilerek taltif edildi⁹⁰. Müze için araştırmalarını devam ettiren Yuvanaki, bu araştırmaları sırasında

⁸² BOA, MF.MKT., 131/87, 001, 001, 1 Nisan 1892 (H-9-03-1309).

⁸³ BOA, DH.ŞFR., 225/132, 001, 001, 7 Temmuz 1898 (R-25-04-1314).

⁸⁴ BOA, DH.İD., 60/2, 001, 002, 31 Ekim 1910 (H-26-10-1328).

⁸⁵ Koşay ve diğerleri 2013, s. 17; Ogan 1947, s. 4; Ortaylı 2002, s. 259-260; Shaw 2015, s. 107.

⁸⁶ Girit'teki Dreros'tan dört yazıt getirilmişti. Shaw 2015, s. 89; Eldem 2015, s. 141.

⁸⁷ Eldem 2015, s. 141-143.

⁸⁸ Shaw 2015, s. 104, 231, 237-238.

⁸⁹ BOA, MF.MKT., 17/45, 001, 25 Şubat 1874 (H-08-01-1291).

⁹⁰ BOA, A.MKT.MHM., 455/71, 31 Mayıs 1873 (H-03-04-1290).

1874'te Vardar Nahiyesinde antika bir taş buldu. Bu eski eserin de İstanbul'da müzede korunması ve sergilenmesi mümkün oldu. Bu hizmetlerinden dolayı Yuvanaki Efendi'nin yeniden taltif edilmesi gündeme geldi. Ancak kendisinin bulmuş olduğu diğer bir antika taştan dolayı yakın zamanda beşinci mecdiye nişanı verildiğinden tekrar bir ödül verilmesine gerek görülmedi⁹¹.

Arşiv belgeleri arasında Yuvanaki Efendi'nin eski eser araştırmaları hakkında birçok belge bulunmaktadır⁹². Bu anlamda Selanik'te Vardarkapısı civarında 8 Nisan 1874'te on sekiz adet antika taş bulunmuş ve bu eserlerin yerlerini gösteren yazı İstanbul'a gönderilmişti. Söz konusu antika taşları müzeye nakledecek Yuvanaki Efendi'ye masrafı ve emeği karşılığı mükafat verilmesi, bundan sonra bulacağı eski eserler için de ödemelerin müze tahsisatından olmak üzere mahalli mal sandığına yapılması emredildi⁹³. Yuvanaki Efendi, bulunduğu antika taşları hükümet dairesine getirmek için yüz kırk beş kuruş masraf yapmıştı. Bu ücretin ve bilahare antika taşların İstanbul'a müzeye nakledilmeleri için yapılacak masrafının, yine müze tahsisatından ödenmek üzere mahalli mal sandığından verilmesi ve eserlere ait müfredat pusulasının gönderilmesi istendi⁹⁴. Yazışmalarda antika taşların buldukları yerden kaçırılmamasına azami dikkat edilmesi, fotoğraflarının çekilerek gerekli beyannameler ile müzeye gönderilmesi gerektiği hatırlatıldı⁹⁵.

Yuvanaki Efendi eski eser araştırmalarının yanında bölgede eski eser kaçakçılığı yapanları da ihbar etmekteydi. Hatta bir süre sonra "*asar-ı atika memuru*" unvanını kullanmaya başladı. Konuyla ilgili belgede Selanik'in Bağlar semtinde Düzel adlı kişinin çiftliğinde eski duvar temelleri bulunduğu, adı geçen şahsın oğlu Antuan ile İspanya Konsolosu Mösyö İstefanaki'nin temelleri kazarak bir kısım eski eseri çıkardıkları "*asar-ı atika muhbiri*" Yuvanaki Efendi'nin ihbarıyla anlaşıldı. Bunun üzerine İstanbul'dan yazılan yazıda izinsiz kazının durdurulması, bulunan eski eserlerin incelenerek Dersaadet'e gönderilmesi ve ne miktar kazı masrafı olabileceğinin bildirilmesi istendi. Kaçak kazıyı haber veren Yuvanaki Efendi'ye hisse verilmesi gerektiği de ifade edildi. Ancak Yuvanaki Efendi'nin "*asar-ı atika memuru*" unvanını kullanmaması gerektiği hatırlatıldı⁹⁶.

Selanik'ten İstanbul'a gönderilen eserlerin nakliyatında kimi zaman gecikme yaşanmaktaydı. Örneğin 25 Mart 1874'te Maarif Nezaretinden Rüsumat Emanetine yazılan yazıda Müze-i Osmani'ye konulmak üzere Selanik'ten gönderilen on parça antika ve ayrıca bir sandıkta bulunan eserlerin İstanbul gümrüğünde alıkonulduğundan bahsedilmekteydi. Yazışmalar sonucunda söz konusu eserlerin gümrük vergisinden

⁹¹ BOA, MF.MKT., 17/45, 001, 25 Şubat 1874 (H-08-01-1291).

⁹² BOA, MF.MKT., 18/65, 001, 11 Mayıs 1874 (H-04-03-1291); BOA, MF.MKT., 18/66, 001, 11 Mayıs 1874 (H-04-03-1291); BOA, MF.MKT., 18/70, 001, 23 Nisan 1874 (H-06-03-1291); BOA, MF.MKT., 19/50, 001, 20 Ağustos 1874 (H-07-07-1291); BOA, MF.MKT., 18/35, 001, 12 Nisan 1874 (H-24-02-1291).

⁹³ BOA, MF.MKT., 18/26, 001, 8 Nisan 1874 (H-21-02-1291).

⁹⁴ BOA, MF.MKT., 18/35, 001, 12 Nisan 1874 (H-24-02-1291).

⁹⁵ BOA, MF.MKT., 18/145, 6 Temmuz 1290 (18 Temmuz 1874).

⁹⁶ BOA, MF.MKT., 30/136, 28 Temmuz 1875 (H-24-06-1292).

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

muaf tutularak Maarif Nezareti memurlarından Kadri Bey'e teslim edilmesi talep edildi⁹⁷. Benzer şekilde 7 Ekim 1874'te Maarif Nezaretinden Rüşumat Emanetine yazılan yazıda müzeye konulmak üzere Selanik'ten Yuvanaki Efendi tarafından gönderilen ve Galata gümrüğünde alıkonulan yedi adet antika taşın daha önceki eserler gibi gümrük vergisinden muaf tutulması ve Maarif Nezareti memurlarından Kadri Bey'e teslimi istendi⁹⁸.

Yuvanaki Efendi tarafından bulunan bir kısım eserlerin İstanbul'a gönderilecek değerde olmadığı anlaşıyordu. Bu nedenle eserlerin ilk önce incelenmesine karar verildi. Bundan sonra eserlerin fotoğrafları çekilip İstanbul'a gönderilecekti. Buna göre eserin Müze-i Hümayûn'a nakledilip nakledilmeyeceğine karar verilecekti. Eğer İstanbul'a nakline gerek görülmezse yerel makamlar tarafından uygun şekilde muhafaza edilmesi gerektiği kaydedilmekteydi⁹⁹. Yuvanaki Efendi'den sonraki dönemde 1897'de Selanik'te yaşayan ve botanikçi Necmi Efendi olarak tanınan bir kişi, doğa tarihi koleksiyonu oluşturulması konusunda Müze-i Hümayûn'a yardım önerdi ancak bu teklif kabul edilmedi¹⁰⁰.

Selanik'ten Müze-i Hümayûn'a nakledilen eserler arasında Osmanlı dönemine ait eserler de bulunuyordu. Örneğin 19 Kasım 1895 tarihinde Selanik valisi imzasıyla Maarif Nezaretine gönderilen yazıda Vodina kasabasının Hristiyan mahallesi altındaki uçurum yakınında inşa edilmekte olan mensucat fabrikasına ait düzleştirme çalışmaları sırasında su yolu içerisinde bir tarafında "*Bayezid bin Murad*" yazan paralar bulunmuştu. 1389-1390 (H.792) tarihli 307 adet gümüş para Maarif Nezaretine gönderildi. Meskukatın çıktığı bölgede araştırma yapıldı ancak başka bir eser tespit edilemedi. Paraların tamamı Müze-i Hümayûn'a ulaştırıldı. Burada yapılan inceleme sonucunda bu paraların Sultan I. Bayezid dönemine ait sikkelerden olduğu anlaşıldı¹⁰¹.

Selanik şehrinde bulunan Aya Yorgi ve Ayasofya kiliselerindeki eski Yunan'a ait bazı büyük parçaları çıkarılarak Müze-i Hümayûn'a yerleştirildi. Bu durum esasen eski Yunan eserlerinin Bizans döneminde dini yapılarda da sık kullanıldığını göstermekteydi. Bu tür bir yaklaşımın teşhir gibi bir amacı olduğu gibi koruma amacı taşıdığı da ifade edilebilir¹⁰².

IV) Selanik'te Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar

Osmanlı ülkesinin çeşitli bölgelerinde mevcut tarihi eserler başkent İstanbul'da Müze-i Hümayûn'da toplanmaktaydı. Bu kapsamda yukarıda ifade edildiği üzere Selanik'te antikacılık yapan Yuvanaki Efendi, şehirde ve civarda tespit ettiği antika taşları önce hükümet dairesine getirtmekte ve ardından İstanbul'a müzeye nakletmekteydi. Bu süreçte müzeye gönderilmeyi bekleyen eski eserler vilayetlerde geçici depolarda muhafaza edilmekteydi. Esasen 1856 yılından itibaren Osmanlı

⁹⁷ BOA, MF.MKT., 17/157, 001, 001, 25 Mart 1874 (H-06-02-1291).

⁹⁸ MF.MKT., 20/141, 001, 001, 7 Ekim 1874 (H-25-08-1291).

⁹⁹ Eldem 2015, s. 129.

¹⁰⁰ Shaw 2015, s. 313.

¹⁰¹ BOA, TS.MA.e, 1378/25, 28 Aralık 1895 (H-11-07-1313).

¹⁰² Shaw 2015, s. 31-32.

ülkesinde açılan Rum, Ermeni veya Musevi okullarında eğitimin bir parçası olarak binalarda müzeli eserler için bir mekân ayrılmaktaydı. Bu anlamda İstanbul'da Arnavutköy Rum Mektebi ve İzmir'de Evanjelic Rum Kız Mektebi gibi okulların müzeleri mevcuttu. Amerikan Kolejlerinde de müze kısımları bulunmaktaydı¹⁰³. Bu bağlamda 1 Eylül 1869'da hazırlanan Maarif-i Umumiyye Nizamnamesinde eğitim, öğretim, kütüphane ve matbaa işleri yanında müzecilik faaliyetleri de Nezaretin görevlerinden birisi haline geldi. Bilahare Temmuz 1879'da yapılan düzenlemeyle Müze-i Hümayûn da Maarif Nezaretine bağlandı¹⁰⁴.

Atılan adımlar sonucunda Türk okullarında da gayrimüslim tebaanın okullarındakine benzer şekilde müze şubeleri kurulmaya başlandı¹⁰⁵. Bu anlamda alınan kararla vilayetlerde yapılan kazılar sonucunda veya tesadüfen tespit edilen eski eserleri depolamak amacıyla idadi binaları kullanılmaya başlandı. Vilayetlerde elde edilen eserler en yakın idadiye gönderilecek orada fotoğrafları çekildikten sonra aralarından önemli olanlar İstanbul'a gönderilecek, diğerleri ise idadilerin avlularında sergilenecek veya muhafaza altına alınacaktı¹⁰⁶.

Alınan karar Selanik'te de uygulamaya konuldu. Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülkisi 1887 (1303) senesinde şehir içerisinde Mustafa Paşa Camii civarında Celal Efendi Konağında gündüzlü olarak açılmıştı. Öğrencisinin artması üzerine Topçu Mehmed Paşa Konağına taşınarak 13 Ekim 1888 (1 Teşrinievvel 1304) tarihinde yatılı okula dönüştürüldü. Bilahare idadi, 12 bin liradan fazla masraf yapılarak Hamidiye Caddesinde inşa olunan binaya nakledilerek 1892 (1308) senesinden itibaren eğitime orada devam etti¹⁰⁷. Okul binası son derece büyük olup derslane, yemekhane, yatakhane ve memurlar için 42 oda mevcuttu. Okulda bir hastane, bir hikmethane (fizik laboratuvarı), bir kimyahane (kimya laboratuvarı) ile resimhane de bulunmaktaydı¹⁰⁸.

¹⁰³ Özkan 2004, s. 69-70.

¹⁰⁴ Akyıldız 2003, s. 273-274; Çadırcı 1991, s. 288.

¹⁰⁵ Özkan 2004, s. 69-70.

¹⁰⁶ Yaşayanlar 2018, s. 565; Eldem 2015, s. 129.

¹⁰⁷ Bazı kaynaklar 16 bin lira masraf yapıldığını ifade etmektedir. "Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülkisi", *Servet-i Fünûn*, 3. Sene, C. 5, Nr. 107, 18 Mart 1309/30 Mart 1893, s. 38-39.

¹⁰⁸ *1311 Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesi*, Onikinci Defa Olarak Selanik Hamidiye Mektebi Matbaasında Tab ve Temsil Edilmiştir, s.129. 1307/1890 Salnamesine göre bu tarihte vilayette toplamda yedi idadi mektebi olup biri Selanik'te biri Siroz'da biri de Drama'da olmak üzere üçü resmi idi. Bu okullarda Yahudi ve Hristiyan çocukları da bulunurdu. Rumların iki idadisi mevcut olup biri Selanik'te diğeri Siroz'da idi. Ayrıca Bulgarların bir ve Yahudilerin de bir idadileri mevcuttu. *1307 Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesidir*, Onuncu Defa Olarak Vilayet Matbaasında Tab Olunmuştur, Fi 2 Rebiülevvel sene 1307, s. 254. 1324/1906 salnamesine göre ise Selanik'te on üç adet idadi mektebi vardı. Bunlardan birisi resmi ve yatılı, ikisi Rumlara, ikisi Bulgarlara, biri Sırlara, biri Fransızlara ve birisi de İtalyanlara aitti. Vodina'da birisi Rum, Siroz'da bulunan iki idadiden biri resmi ve gündüzlü olup diğeri Rum cemaatine aitti. Drama'da resmi bir gündüzlü idadi ve ayrıca Selanik'te bir de İdadi-i Askeri mevcuttu. Ayrıca iki mekteb-i sınayi, bir ziraat ameliyat mektebi, bir de harir darü't-talimi (ipekçilik okulu) mevcuttu. *1324 Selanik Vilayeti Salnâmesi*, s. 590; *1325 Selanik Vilayeti Salnâmesi*, s. 625.

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

İdadinin açılmasından sonra artık şehir merkezinde veya civarda tespit edilen eski eserler önce Selanik Mekteb-i İdadisine getirilmekteydi. Ardından eserlerin bir kısmı Müze-yi Hümâyûn'a gönderilmekte bir kısmı da idadide muhafaza edilmekteydi. İdadi mektebine getirilen eski eserlerin ilk olarak ne zaman getirildiğiyle ilgili net bir bilgi bulunmamasıyla birlikte okulun 1892 yılında Hamidiye Caddesindeki yeni binasına taşınmasından sonra bu konuda belgelere rastlanmaktadır. Bu anlamda Maarif Nezaretinden Selanik Vilayeti'ne gönderilen 28 Şubat 1893 tarihli belgede, Bedreli çiftliğinde çıkan yetmiş iki adet tarihi sikkeden İstanbul'a gönderilen her cins sikkeden birer adedinin "*Selanik İdadisi Müzesi*"ne konulması kararlaştırıldı. Bu amaçla sikkeler büyük kağıtlar içinde ve üzerine yazıları yazılmış şekilde Selanik'e geri gönderildi¹⁰⁹. Öyle anlaşılıyor ki Selanik İdadisi hem eski eserlerin muhafaza edildiği bir depo hem de bir müze işlevi görmekteydi.

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere 1890'lardan itibaren arkeolojik buluntulardan bir kısmı Müze-i Hümâyûn'a gönderilmekle birlikte çoğu Selanik'te muhafaza edilmeye başlandı¹¹⁰. Esasen eski eserlerin İstanbul'a nakli de ekonomik olarak yük getirmekteydi. Örneğin Selanik Maarif Müdürü imzasıyla Maarif Nezaretine yazılan yazıda Karaferye ve Yenice kazalarında bulunup vilayet merkezine nakledilen asar-ı atikadan mermer taşların halen Selanik Mekteb-i İdadisi'nde muhafaza edildiği bildirilmekteydi. Bu taşların nakliye masrafı olarak Maarif Sandığından karşılanması gereken yüz yirmi sekiz kuruşun harcanmasına izin verilmesi hususu 11 Eylül 1894 tarihli yüz on sekiz numaralı arıza ile arz edildi. Ancak aradan geçen zamana rağmen bir cevap verilmeyince 27 Aralık 1894 tarihinde ne yapılması gerektiği tekrar soruldu. Bunun üzerine 21 Şubat 1895 tarihinde yazılan cevabi yazıda bu taşların müzede sergilenmeye uygun oldukları ifade edilerek Osmanlı vapurlarından birine konularak İstanbul'a Müze-i Hümâyûn'a gönderilmesi ve nakliye masrafının mahalli maarif hasılatının Dersaadet hissesinden karşılanması talimatı verildi¹¹¹.

Eski eserlerin idadide toplanmasıyla ilgili pek çok örnek bulunmaktaydı. Örneğin Selanik Musevi mezarlığında bir miktar antika mezar taşı bulundu. Taşların üzerindeki yazıların kopyası İstanbul'a gönderildi. Söz konusu mezar taşları hahamhaneden görevlendirilen bir kişi ve polis memuru eşliğinde 12 Mayıs 1902 tarihinde incelendi. Bu taşlar tahminen bir metre boyunda, yirmi beş santimetre genişliğinde ve elli santimetre yüksekliğinde idi. Üzerindeki yazıların kopyaları çıkarılmıştı. Bu taşların incelenmesi Selanik Valiliği tarafından Maarif Nezaretine soruldu. Söz konusu taşların asar-ı atikadan olduğu anlaşıldığından bunların idadi mektebinde muhafazası kararlaştırıldı¹¹². Ancak taşların idadi binasına götürülmesi o kadar kolay olmadı. Selanik Maarif Müdürü Reşid imzasıyla Maarif-i Umumiye Nezaretine gönderilen yazıda Selanik yakınında Musevi mezarlığında bulunan eski eserlerden üç parça taşın, idadiye nakli için yüz elli kuruşa ihtiyaç duyulduğu 4 Kasım 1902 tarihinde Selanik İdadi Müdürlüğünden bildirildi. Bu tür masrafların yüz lirayı aşması durumunda

¹⁰⁹ BOA, MF.MKT., 161/91, 28 Şubat 1893 (11 Şaban 1310/16 Şubat 1308).

¹¹⁰ Eldem 2015, s. 128-129.

¹¹¹ BOA, MF.MKT., 255/31, 3-2, 9 Nisan 1895 (H-13-10-1312).

¹¹² BOA, MF.MKT., 640/39, 02, 03, 2 Temmuz 1902 (H-25-03-1320).

harcanmasının mümkün olmadığı için gerekli olan paranın müze tahsisatından mahsup edilmek üzere senedinin gönderilmesi talep edildi. Yazışmalar sonucunda söz konusu meblağın Müze-i Hümayûn ödeneğinden karşılanması kararlaştırıldı¹¹³.

Anlaşılabacağı üzere Selanik idadisinde çekirdek olarak bir müze oluşmuştu. Esasen 1906 yılında Selanik'te Belediye tarafından Mekteb-i İdadinin arsasının uygun bir yerine bir müze inşa olunacağından bahsedilmekte ve bu müzeye konulacak eski eserlerin sayısının nasıl artırılacağı ile ilgili değerlendirmeler yapılmaktaydı. Bu anlamda 21 Ekim 1906 tarihinde Selanik Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezaretine bir yazı gönderildi. Yazıya göre Selanik Emniyet-i Ecnebiye Gümrüğü Müdüriyeti, bazı kişiler adına yurt dışından gelen veya yurt dışına sevk edilmek istenilen eserlerin asar-ı atikadan olup olmadıklarını incelemek üzere Maarif Müdürlüğüne göndermekteydi. Yazıda bu tür eşyalar arasında çok kıymetli eski eserlere rastlandığı bildirilerek bu tür eski eserlerin ve ülke içinden yurt dışına gönderilmek istenilen antikaların resmi ruhsata ve kanuni şartlara tabi olduğu ifade edilmekteydi. Bu şartlarda mevcut eserlerden gerçekten kıymetli olan ve aynısı mevcut bulunduğu için Müze-i Hümayûn'da teşhiri veyahut padişahın himayesinde masrafı Selanik Belediyesince karşılanmak üzere Mekteb-i İdadi arsasının uygun yerinde inşasına başlanan müzeye konulması gerekenlerin elde edilmelerinin mümkün olabileceği bildirildi. Fakat bu eserlerin hangi gerekçeyle alıkonacağına dair bir emir veya kanuna tesadüf edilemediği bildirilerek bu tür antikalar hakkında ne şekilde muamele edilmesi gerektiği soruldu¹¹⁴.

Maarif Nezaretinden 8 Aralık 1906 tarihinde Selanik Maarif Müdürlüğüne yazılan cevabi yazıda meselenin Müze-yi Hümayûn Müdürlüğüne sorulduğu bildirilerek bu tür antikaların 1906'da yeni kabul edilen nizamname gereğince Mekteb-i İdadide tutulabileceği ifade edildi¹¹⁵. Bu yazı üzerine Selanik Maarif Müdürü imzasıyla 1 Ocak 1907 tarihinde Maarif Nezaretine tekrar bir yazı yazıldı. Müze-i Hümayûn Müdürlüğünün yazısına rağmen ne şekilde muamele edilmesi gerektiği ile ilgili halen tereddütlerin devam ettiği ancak yeni yayınlanan asar-ı atika nizamnamesine göre hareket edileceği bildirildi¹¹⁶.

Vilayette eski eserlerin korunması konusunda bir kanaat oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda arşiv belgeleri arasında dikkat çekici bir örnek bulunmaktaydı. 28 Nisan 1908 tarihinde Selanik Vilayeti İkinci Ceza Mahkemesi Başkatibi, Selanik şehrinde ve çevresinde birçok eski eserin bulunduğu bahseden bir yazı kaleme alıp İstanbul'a gönderdi. Yazıda şehir merkezinde bir evin alt katında kapalı kiler görünümündeki yerde gizli kazı yapıldığını anlatan başkatip, bu evin çevresindeki kazılarda ya kemerli kapı ya da duvar çıktığından bahsetmekteydi. Ayrıca burada eski dönemlere ait her türlü eşya tespit edilmişti. Başkatip, bölgede bazı yabancıların dolaştığını ve eski eser araştırmaları yaptığını da ifade etmekteydi. Şehirdeki bir başka evde tamirat sırasında bir boşluk tespit edildiğini bildirdi. Başkatibe

¹¹³ BOA, MF.MKT., 707/47, 01, 02, 25 Mayıs 1903 (12 Mayıs 1319).

¹¹⁴ BOA, MF.MKT., 967/21, 001, 001, 21 Ekim 1906 (8 Teşrinievvel 1322).

¹¹⁵ BOA, MF.MKT., 967/21, 001, 002, 15 Kasım 1906 (2 Teşrinisani 1322); BOA, MF.MKT., 967/21, 002, 001, 8 Aralık 1906 (25 Teşrinisani 1322).

¹¹⁶ BOA, MF.MKT., 967/21, 003, 001.

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

göre Selanik vilayetiyle çevresinde özel olarak ve devamlı surette bir memurun görevlendirilerek eski eserler konusuyla ilgilenilmesi hem maddi hem de manevi öneme sahip olup, bu konunun özel olarak takip edilmesi gerekliydi¹¹⁷.

E. Eldem'in bildirdiğine göre Müze-i Hümâyûn'un Selanik şubesinin açılması yöndeki önemli adımlardan birisi Ağustos 1908'de Belediye Başkanı Osman Adil Bey¹¹⁸ tarafından gündeme getirilen projeydi. Buna göre Beyaz Kule, birinci katında ağır antikaların ve ikinci katında etnoğrafik malzemelerin bulunduğu bir müzeye dönüştürülecekti. Ancak öyle anlaşılıyor ki ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar ve dönemin istikrarsız siyasi durumu nedeniyle bu konuda bir adım atılmadı¹¹⁹.

Müze-i Hümâyûn Müdürü Osman Hamdi Bey 1910'da vefat edince kardeşi Halil Edhem Bey onun yerine müze müdürlüğüne atandı. Selanik'te 1911 yılına kadar müze kurulmasıyla ilgili yeni bir adım atılmadığı anlaşılmaktadır. Müzenin yeni müdürü Halil Edhem Bey, 1911 yılı Ocak ayı sonlarında Selanik'te şehrin batı surlarının yıkıldığına dair haberlere tepki gösterdi. Bu yapılanın eski eserler nizamnamesine aykırı olduğunu ve olumsuz bir örnek oluşturabileceğini bildiren bu tür tahribattan kaçınılması gerektiğini kaydetti¹²⁰.

Selanik müzesiyle ilgili Halil Edhem Bey 1911 yılının ortalarında yeniden harekete geçti. Müze-i Hümâyûn Müdürlüğünden Maarif Nezaretine yazılan 11 Temmuz 1911 tarihli yazıda Selanik'te açılması kararlaştırılan müze şubesi için tahsis edilen yerin incelenmesi ve gerekli hazırlıkların yerinde görülmesi amacıyla Müze-i Hümâyûn Müdürü Halil Ethem Bey'in bu şehre gideceği bildirilmekteydi. Yazıya göre Halil Edhem Bey'in yokluğunda Müdür Muavini Edhem Bey kendisine vekalet edecekti. Halil Ethem Bey'e bir hafta izin ve bin altı yüz kuruş harcırah verildi¹²¹.

Ancak bu çabalardan bir netice alınması mümkün olmadı. Çünkü Selanik, 1912 yılında I. Balkan Savaşı sırasında Türk hakimiyetinden çıkarak Yunanlılara geçti¹²². Bu tarihte Mekteb-i İdadinin mahzeninde, tavan arasında ve okul bahçesinde Selanik ve çevresinden temin edilmiş çoğu Roma İmparatorluğu dönemine ait yaklaşık yüz elli parça eski eser bulunduğu görülüyordu¹²³.

Atılan adımlar ve gerçekleştirilen bu öncü çalışmalara rağmen Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlar sebebiyle Selanik'te müze kurma düşüncesi hayata geçirilemedi. Aynı şekilde Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı nedeniyle Sivas ve İzmir'de de müze kurulamadı¹²⁴. Selanik'te ilk arkeoloji müzesi 1925 yılında açıldı. Osmanlı'nın son döneminde inşa ettirilmiş olan Yeni Cami veya Hürriyet Yeni Cami

¹¹⁷ Y.PRK.ASK., 256/10, 001-002, 9 Nisan 1908 (27 Mart 1324).

¹¹⁸ Osman Adil Bey 1868 Selanik'te doğdu. Mültezim Osman Efendizade Ahmed Hamdi Bey'in oğluydu. 1908'de Selanik Belediye Başkanlığı yaptı. Bkz. Yetişgin ve Özdamar 2018, s. 283.

¹¹⁹ Eldem 2015, s. 138. Beyaz Kule, altı katlı olarak 1985 yılından itibaren müze ve aynı zamanda Bizans Kültürü Müzesi'nin sergi alanı olarak kullanılmaktadır. Özdemir 2019, s. 153-154.

¹²⁰ Eldem 2015, s. 139; Özdemir 2019, s. 156.

¹²¹ BOA, MF.MKT., 1173/16, 001, 002, 11 Temmuz 1911 (H-14-07-1329).

¹²² Kurnaz Şahin 2018, s. 286-307.

¹²³ Avezou ve Picard 1913, s. 84; Eldem 2015, s. 139.

¹²⁴ Shaw 2015, s. 235-237; Yaşayanlar 2018, s. 566.

olarak da isimlendirilen Hamidiye Camii restore edilerek 1925'ten 1962 yılına kadar müze olarak hizmet verdi¹²⁵.

Sonuç

Osmanlı ülkesinde müzecilik faaliyetleri XIX. yüzyılın ortalarında entelektüel birikim neticesinde başladı. Bu dönemde gerçekleştirilen düzenlemeler ve asar-ı atika nizamnameleri ile eski eserlerin yurt dışına kaçırılmasının önüne geçilmeye çalışıldı. 1869 yılında İstanbul'da "Müze-i Hümayûn" tesis edilerek halkın ziyaretine açıldı. Zaman içerisinde ülkenin çeşitli yerlerinde korumaya alınan eski eserlerin fazlalığı ve bu eserleri İstanbul'a göndermenin zorlukları, XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyılın başlarında bölgesel müzelerin kurulmasını gündeme getirdi. Böylece tarihi eser koleksiyonlarının daha çok zenginleştirilmesi mümkün olacaktı. Bu amaçla ilk etapta Konya, Bursa ve Kudüs'te bölgesel arkeoloji müzeleri kuruldu. 1906 yılında hazırlanan Eski Eserler Nizamnamesinde ise yeni bölgesel müzelerin kurulması hükmü yer almaktaydı. Bu kapsamda Selanik, Sivas ve İzmir'de müzeler kurulması için çalışmalara başlandı.

Selanik şehri geçmişten getirdiği kültürel zenginliğinin bir sonucu olarak adeta açık hava müzesi görünümündeydi. Bu sebepten Avrupalı arkeologların ilgi odağındaydı. Başta Ruslar olmak üzere Alman, Fransız, İngiliz, Avusturyalı, Amerikalı, Danimarkalı ve Bulgar araştırmacılar şehirde araştırmalar yapmaktaydı. Diğer taraftan Müze-i Hümayûn Müdüriyeti, Selanik'te antikacılık yapan Yuvanaki Efendi isimli bir kişi aracılığıyla şehirdeki eski eserlerden haberdar olmakta, kaçırılmasına engel olmaya ve değerli eserlerin İstanbul'a gönderilerek müzeye kazandırılmasına çalışmaktaydı. Ancak tespit edilen bütün eserlerin İstanbul'a gönderilmesi mümkün değildi. İlk etapta eski eserlerin Selanik Mekteb-i İdadisinde muhafaza edilmesi kararlaştırıldı.

Selanik'te Mekteb-i İdadi 1887'de şehir içinde açılmıştı. Ardından yeni bir bina yapılarak 1892'den itibaren eğitime orada devam edildi. Okul binası son derece büyüktü. Bu tarihlerden itibaren şehir merkezinde veya civarda tespit edilen eski eserler artık Selanik İdadisinde toplanmaya başladı. Öyle anlaşılıyor ki idadi, hem eski eserlerin muhafaza edildiği bir depo hem de bir müze işlevi görmekteydi. Okula getirilen eserler bahçede sergilenmekte yahut bodrum veya tavan arasında muhafaza edilmekteydi.

1908 yılında dönemin Belediye Başkanı Osman Adil Bey tarafından Beyaz Kule'nin müze olarak kullanılması düşünüldüyse de dönemin siyasi ve ekonomik koşulları gereği bu mümkün olamadı. Şehirde Müze-i Hümayûn Müdürlüğü tarafından müstakil bir müze kurma çalışmaları 1911 yılında da devam etti. Ancak I. Balkan Savaşları sonunda Selanik, Türk yönetiminden çıkınca müze, Osmanlı döneminde açılmadı. Şehirde modern anlamda ilk müze 1925 yılında Yeni Cami veya Hürriyet Yeni Cami olarak da isimlendirilen Hamidiye Camiinde açıldı.

¹²⁵ Safa 2017, s. 93; Özdemir 2019, s. 88.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A.MKT.MHM., 455/71, 31 Mayıs 1873 (H-03-04-1290).

A.MKT.MHM. 471/11.

A.MKT.NZD., 223/73.

BEO, 1140/85435, 001, 001, 11 Haziran 1898 (H-21-01-1316).

BEO, 2355/176566, 001-001, 7 Haziran 1904 (H-08-04-1322).

DH.İD., 60/2, 001, 002, 31 Ekim 1910 (H-26-10-1328).

DH.MKT., 13/10, 001, 002, 29 Nisan 1893 (H-12-10-1310).

DH.MKT., 1730/61, 1-1, 11 Haziran 1890 (H-22-10-1307).

DH.MKT., 214/36, 3-1, 10 Mart 1894 (H-03-09-1311).

DH.MKT., 2214/6, 001, 001 23 Haziran 1899 (H-13-02-1317).

DH.ŞFR., 225/132, 001,001 7 Temmuz 1898 (R-25-04-1314).

İ.HUS., 48/104, 001, 001, 31 Temmuz 1896 (20 S 1314).

İ.MF. 10/19, 001, 3 Mayıs 1320 (16 Mayıs 1904).

İ.MF. 10/19, 002, 9 Haziran 1904 (H-25-03-1322).

MF.MKT., 1173/16, 001, 002, 11 Temmuz 1911 (H-14-07-1329)

MF.MKT., 131/87, 001, 001, 1 Nisan 1892 (H-9-03-1309).

MF.MKT., 17/157, 001, 001, 25 Mart 1874 (H-06-02-1291).

MF.MKT., 17/45, 001, 25 Şubat 1874 (H-08-01-1291).

MF.MKT., 18/145, 6 Temmuz 1290 (18 Temmuz 1874).

MF.MKT., 18/26, 001, 8 Nisan 1874 (H-21-02-1291).

MF.MKT., 18/35, 001, 12 Nisan 1874 (H-24-02-1291).

MF.MKT., 18/65, 001, 11 Mayıs 1874 (H-04-03-1291)

MF.MKT., 18/70, 001, 23 Nisan 1874 (H-06-03-1291).

MF.MKT., 19/50, 001, 20 Ağustos 1874 (H-07-07-1291).

MF.MKT., 20/141, 001, 001, 7 Ekim 1874 (H-25-08-1291).

MF.MKT., 30/136, 28 Temmuz 1875 (H-24-06-1292).

MF.MKT., 640/39, 02, 03, 2 Temmuz 1902 H-25-03-1320.

MF.MKT., 707/47, 01, 02, 25 Mayıs 1903 (12 Mayıs 1319).

MF.MKT., 967/21, 001, 001, 21 Ekim 1906 (8 Teşrinievvel 1322).

MF.MKT., 967/21, 001, 002, 15 Kasım 1906 (2 Teşrinisani 1322).

MF.MKT., 967/21, 002, 001, 8 Aralık 1906 (25 Teşrinisani 1322).

MF.MKT., 967/21, 003, 001.

MF.MKT., 161/91, 28 Şubat 1893 (11 Şaban 1310).

MF.MKT., 255/31, 3-2, 9 Nisan 1895 (H-13-10-1312).

TFR.I.M., 21/2011, 001, 001, 3 Haziran 1908 (H-03-05-1326).

TFR.I.M., 22/2157, 001, 001, 002, 31 Mayıs 1908 (H-29-04-1326).

- TFR.I.MKM., 7/632, 001, H-07-03-1322 (22 Mayıs 1904).
TS.MA.e, 1378/25, 28 Aralık 1895 (H-11-07-1313).
Y.A.RES., 93/20, 001, 001, 7 Haziran 1895 (H-17-01-1316).
Y.PRK.ASK., 256/10, 001-002, 9 Nisan 1908 (27 Mart 1324).

b. Düstur, Salnâme ve Nizamnâmeler

- 1307 *Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesidir*, Onuncu Defa Olarak Vilayet Matbaasında Tab Olunmuştur, 2 Rebiülevvel sene 1307.
- 1311 *Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesi*, Onikinci Defa Olarak Selanik Hamidiye Mektebi Matbaasında Tab ve Temsil Edilmiştir.
- 1322 *Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesi*, Onsekizinci Defa Olarak Selanik Hamidiye Mektebi Matbaasında Tab ve Temsil Edilmiştir.
- 1324 *Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesi*, Onkokuzuncu Defa Olarak Selanik Hamidiye Mektebi Matbaasında Tab ve Temsil Edilmiştir.
- 1325 *Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayeti Salnâmesi*, Yirminci Defa Olarak Selanik Hamidiye Mektebi Matbaasında Tab ve Temsil Edilmiştir.
- “Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi”, *Düstur*, Tertip 1, Zeyl 4, Babıali, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1302.
- Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi*, Asır Matbaası, İstanbul 1322, s. 1-16.
- “Müze-i Hümâyûn Nizamname-i Dahilisi”, 13 Mayıs 1889 (H 13 Ramazan 1306, R 01 Mayıs 1305), *Düstur*, Tertip 1, C. 6, Devlet Matbaası, Ankara 1939.
- Sivas Vilâyet Salnamesi*, 1325 Sene-i Hicrisine mahsustur, Def’a 17, Sivas Vilâyet Matbaası 1325 (1907).

c. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Akyıldız 2003 Ali Akyıldız, “Maârif-i Umûmiyye Nezâreti”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, s. 273-274.
- Anastassiadou 2001 Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik, 1830-1912*, Çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul.
- Atasoy 1983 Sümer Atasoy, “Türkiye’de Müzecilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6, (yay. haz. Mücteba Anğ vd.), İletişim yay., İstanbul, s. 1458-1471.
- Avezou ve Picard 1913 Charles Avezou ve Charles Picard, “Inscriptions de Macédoine et de Thrace”, *Bulletin de correspondance hellénique*, 37, s.84-154, <https://doi.org/10.3406/bch.1913.3132>
- Bayram 2017 Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı 1869-1912*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Bıçakçı 2002 İsmail Bıçakçı, “Selanik’te Türk Mimari Eserleri”, *Balkanlar’da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumum Tebliğleri (Sofya 21-23 Nisan 2000)*, İstanbul, s. 433-447.

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

- Clarke 1895 James F. Clarke, *Bulgaria and Salonica in Macedonia*, American Board of Commissioners for Foreign Missions.
- Clarke 1901 James F. Clarke, *Sketch of the European Turkey mission of the American Board*, American Board of Commissioners for Foreign Missions, Boston.
- Çadırcı 1991 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yayını, Ankara.
- Eddy 1913 Davis Brewer Eddy, *What Next in Turkey; Glimpses of the American Board's Work in the Near East*, The American Board, Boston.
- Eldem 2015 Edhem Eldem, “Mia νέα ματιά σε μια αρχαία πόλη: Η Θεσσαλονίκη στην οθωμανική Αρχαιολογία, 1882- 1912”, *Θεσσαλονίκη: Μια πόλη σε μετάβαση, 1912-2012*, Edt. Dimitris Keridis, Thessaloniki, Epikentro.
- Eldem 2017 Edhem Eldem, “Theodor Makridi Bey ve 1907 Boğazköy Kazısı”, *The Discovery of an Anatolian Empire / Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi*, Edt. M. Doğan-Alparslan, A. Schachner, M. Alparslan, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s.159-192.
- Eldem 2020 Edhem Eldem “A New Look at an Ancient City, Thessaloniki in Ottoman Archaeology, 1832–1912”, Thessaloniki, A City in Transition, 1912–2012, Edt. Dimitris Keridis, John Brady Kiesling, Publisher Routledge, London 2020. <https://doi.org/10.4324/9780429201561>
- Eroğlu 2012 Süreyya Eroğlu, “Arşiv Belgeleri Bağlamında, W.M. Ramsay'ın Pisidia Antiokheia Çalışmalarının Yeniden Değerlendirilmesi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, s. 125-138.
- Eyice 1991 Semavi Eyice, “Ayasofya Camii”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, Cilt 4, s. 221-222.
- Eyice 1998 Semavi Eyice, “Hortacı Süleyman Camii”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, s. 244-245.
- Gerçek 1999 Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hisar 2010 Abdülhak Şinasi Hisar, *Türk Müzeciliği*, (yay. haz. Necmettin Turinay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karaduman 2004 Hüseyin Karaduman, “Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi”, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XXV, S. 29, s. 73-92.
- Karal 1977 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri 1861-1876*, C. VII, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara.

- Kiel 2009 Machiel Kiel, “Selanik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul, s. 352-357.
- Kurnaz Şahin 2018 Feyza Kurnaz Şahin, “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Balkan Savaşları ve Türkiye (1912-1913)”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 5, S. 10, Aralık 2018, s. 286-307.
- Kutlu Dilbaz 2014 Burcu Kutlu Dilbaz, *Anadolu’daki Arkeolojik Kazılar (1860-1910)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Koşay vd. 2013 Hamit Zübeyr Koşay vd., *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*, C. 1, 1. Kitap, TTK Yayını, Ankara.
- Mazower 2007 Mark Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mumcu 1969 Ahmet Mumcu, “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, S. 3-4, s. 45-78.
- Muşmal 2009a Hüseyin Muşmal, *Yabancıların İzinde Osmanlı; Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar 1876-1914*, Konya.
- Muşmal 2009b Hüseyin Muşmal, “Anadolu’nun İlk Eski Eser (Arkeoloji) Müzesi: Konya Âsâr-ı Atıka Müzesi’nin Kuruluşu”, *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-*, Sayı: 1, s. 121-142.
- Ogan 1947 Aziz Ogan, *Türk Müzeciliğinin 100üncü Yıldönümü*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbulu Sevenler Grubu Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı 2002 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim yayınları, 13. baskı, İstanbul.
- Özdemir 2019 Ezgi Özdemir, *Kent Kimliğini Yansıtmada Müzelerin Rolü: Selanik Müzelerinden Örnekler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özkan 1999 Süleyman Özkan, “Osmanlı Devleti’nde Arkeolojik Kazı ve Müzecilik Faaliyetleri”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, (ed. Nejdet Bilgi vd.), İzmir, s. 449-478.
- Özkan 2004 Süleyman Özkan, “Osmanlı Devleti’nde Eski Eser Koleksiyonculuğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/2, s. 65-86.
- Safa 2017 Lina Safa, *Osmanlı Döneminde Selanik*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülkisi (1309) “Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülkisi”, *Servet-i Fünûn*, 3. Sene, C. 5, Nr. 107, 18 Mart 1309/30 Mart 1893, s. 38-39.

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

- Selanik’de Ayasofya Camii (1307) “Selanik’de Ayasofya Camii”, *Servet-i Fünûn*, 1. Sene, C. 1, Nr. 46, 16 Kanunusani 1307/29 Ocak 1892, s. 235.
- Selanik’de Hortacı Camii (1309) “Selanik’de Hortacı Camii”, *Servet-i Fünûn*, 3. Sene, C. 5, Nr. 106, 11 Mart 1309/24 Mart 1893, s. 21.
- Serbestoğlu 2020 İbrahim Serbestoğlu, “Antikiteye Emperyal İlgisi: Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Baalbek’te Arkeoloji ve Turizm”, *Doç. Dr. İlknur Karagöz’e Armağan*, Edt. Nedim İpek-İbrahim Serbestoğlu, Serander Yayınları, Trabzon, s. 361-389.
- Serbestoğlu ve Açık 2013 İbrahim Serbestoğlu - Turan Açık, “Osmanlı Devleti’nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümayûn Mektebi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 6, Sayı 12, s. 157-172.
- Servet-i Fünûn* 1316 *Servet-i Fünûn*, 3. Sene, C. 19, Nr. 494, 19 Ağustos 1316/1 Eylül 1900, s. 416.
- Sezer 2003 Hamiyet Sezer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.21, S.33, s. 105-124.
- Shaw 2015 Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, (çev. Esin Soğancılar), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Sönmez 2011 Ali Sönmez, “Truva Hazinelerinin Peşinde Bir Hukuk Mücadelesi: Osmanlı Devleti ve Schliemann Davası”, *OTAM*, Sayı 29, s.215-228.
- Sönmez 2012 Ali Sönmez, “Osmanlı Devleti’nde Başarısız Bir Eski Eser Kaçakçılığı Teşebbüsü: Edgar James Banks ve Bismaya Kazısı”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, s. 39-50.
- Su 1965 Kâmil Su, *Osman Hamdi Bey’e Kadar Türk Müzesi*, ICOM Türkiye Milli Komitesi Yayınları Sayı: 3, İstanbul.
- Şahin 2007 Gürsoy Şahin, “Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXVI, S. 42, s. 101-125.
- Şahin 2019 Gürsoy Şahin, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Yabancı Arkeologların Sivas ve Çevresinde Eski Eser (Âsâr ı Atıka) Araştırmaya Yönelik Talepleri”, *Sivas Kongresi’nin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu*, Cilt 1, Sivas, s. 551-558.
- Tütüncü Çağlar 2017a Filiz Tütüncü Çağlar, *From Raqqa with Love: The Raqqa Excavations by the Ottoman Imperial Museum (1905-06 and 1908)*, Basılmamış Doktora Tezi, University of Victoria.
- Tütüncü Çağlar 2017b Filiz Tütüncü Çağlar, “The Historiography of Ottoman Archaeology: A Terra Incognita for Turkish Archaeologists”,

- Cihannüma, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı III/1, s. 109-122.
- Ünal 2015 Fatih Ünal, *Ruslar Bizansın Peşinde, İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü (1894-1914)*, İlgili Kültür Sanat Yayını, İstanbul.
- Yaşayanlar 2018 İsmail Yaşayanlar, “Devlet, Arkeoloji ve Âsâr-ı Atika: Bir Vilayet Müzeciliği Örneği Olarak Müze-i Hümayûn Bursa Şubesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 35, s. 555-585.
- Yazıcı 2011 Nurcan Yazıcı, “Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa ve Camileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 17, s. 437-456.
- Yetişgin ve Özdamar 2008 Memet Yetişgin ve Toroshan Özdamar, “Osmanlı Şehirlerinde Belçika Şirketlerinin Altyapı Faaliyetleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 37, S. 64, s. 273-308
- Yücel 1990 Erdem Yücel, “Çağdaş Müzeciliğin Neresindeyiz”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 79-358, s. 47-52.
- Yücel 2006 Erdem Yücel, “Müze”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 32, s. 240-243

SUMMARY

The main purpose of the research was to examine the efforts invested in opening of the museum of Thessaloniki. In this sense, first, antiquities available in Thessaloniki and around were mentioned. Within this period, the attention was drawn to European archaeologists' interest on the area. Later, the study investigated the works carried out for protecting antiquities and the issue of transfer of antiquities found out in the province to the Müze-i Hümayûn (The Imperial Museum). Finally, the activities of museum studies starting with the protection of antiquities in the Thessaloniki Mekteb-i İdadi (High School) were evaluated.

In the Ottoman country, museum activities started as a result of the intellectual background in the midst of 19th century. It was tried to prevent smuggling the antiquities abroad with the regulations of the period and Law of Antiquities (Asar-ı Atika Nizamnamesi). “Müze-i Hümayûn” (The Imperial Museum) was opened for the public display in 1869 in İstanbul after its establishment. In time, excess of ancient monuments protected in various parts of the country and the difficulty of sending them to İstanbul raised the issue of establishment of the regional museums at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century. Thus, it was possible to enrich the collections of historical artefacts more. For this purpose, regional archaeological museums were established at first step in Konya, Bursa, and Jerusalem. In the Law of Antiquities prepared in 1906, there was a decision related to establishment of new regional

Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912)

museums. In this scope, it was started to work for the establishment of the museums in Thessaloniki, Sivas, and İzmir.

The city of Thessaloniki seemed as an open-air museum as a result of its cultural richness. As for this reason, it was the centre of European archaeologists. Especially Russian researchers and also German, French, English, Austrian, American, Danish, and Bulgarian researchers made investigation in the city. On the other hand, through a person called Yuvanaki Efendi who was an antiquist in Thessaloniki, the management of the Müze-i Hümâyûn was informed about the ancient monuments in the city and tried to prevent smuggling of these monuments and to bring valuable monuments to the museum through sending them to İstanbul. However, it was not possible to send all of the detected monuments to İstanbul. At the first step, it was decided to protecting the ancient monuments in Thessaloniki Mekteb-i İdadi (High School).

Mekteb-i İdadi (High School) was opened in the inner city of Thessaloniki in 1887. Then a new building was built and the education continued in that place from 1892. The school building was extremely large. As of this date, it was started to collect the ancient monuments detected in or around the city centre in the Thessaloniki İdadi (High School). It is understood that the İdadi (High School) functioned both as a storehouse where the ancient monuments were protected and as a museum. The monuments brought to the school were displayed in the garden or protected in the cellar or attic.

Although Osman Adil Bey who was the Mayor of the period thought to use White Tower as a museum in 1908, it could not be possible due to political and economic conditions. In the city, the works for establishing a self-contained museum by the Müze-i Hümâyûn Management continued also in 1911. However, since Thessaloniki was not under the Turkish rule after the Balkan War I, the museum could not be opened during the Ottoman period. The first museum in a modern sense in the city was opened in Yeni Cami (New Mosque) (Hürriyet Yeni Cami or Hamidiye Cami) in 1925.

EKLER

Ek-1-2 Selanik'teki Eski Eserlerden Beyaz Kule ve Kelmeriye Kapısı

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90423-0008.jpg>;
(E.T. 14.02.2021).

90423-0019.jpg

Ek-3 Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülkî Binası

Servet-i Fünûn, 3. Sene, C. 19, Nr. 494, 19 Ağustos 1316/1 Eylül 1900, s. 416.